

УДК 347.965.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.77>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Істін С.О.,*заступник начальника з навчальної роботи
кафедри військової підготовки**Український державний університет науки і технологій*

Істін С.О. Міжнародні стандарти медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів та їх імплементація в умовах євроінтеграції України.

У статті охарактеризовано міжнародні стандарти медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів та обґрунтування перспектив їх імплементації в Україні у світлі євроінтеграції

Обґрунтовано, що у формуванні стандартів медіації провідну роль відіграють глобальні та регіональні міжнародні організації та союзи, зокрема, Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна торгова палата, Світова організація торгівлі та ін. Через свою нормотворчу та організаційну діяльність вказані суб'єкти напрацювали низку провідних і дієвих стандартів медіації, імплементація яких, досі є актуальною для України. Враховуючи євроінтеграційні наміри України, особливо актуальними є імплементація саме стандартів Ради Європи та врахування досвіду і стандартів медіації, сформованих Європейським Союзом.

Міжнародні стандарти медіації слід умовно поділяти на дві групи: 1) ті, що стосуються професійної діяльності медіації: професіоналізм медіатора, досвідченість, незалежність, нейтралітет та об'єктивність, відповідальність медіатора; 2) ті, що стосуються процедури та наслідків медіації: ініціювання медіації сторонами або уповноваженим органом, договірні підстави проведення, конфіденційність, якість медіації, гарантування судового захисту незалежно від проведення медіації, зрозумілість процедури та наслідків медіації для сторін, чесність процесу медіації, обов'язковість прийнятого рішення для сторін, оплатність послуг медіатора та ін.

Потребують імплементації в чинне законодавство про медіацію стандарти, що стосуються забезпечення якості медіації в Україні. Законодавством не визначено ефективних, простих і дієвих механізмів контролю за якістю медіації. Зокрема, визначено можливість притягнення медіатора до цивільно-правової, адміністративної, кримінальної відповідальності. Але фактич-

но відсутні підстави такої відповідальності у галузевому законодавстві, що утворює прогалину.

Ключові слова: медіація, міжнародні стандарти, верховенство права, євроінтеграція, правовий спір

Istin S.O. International standards of mediation as an alternative way to resolve legal disputes and their implementation in the conditions of european integration of Ukraine.

The article describes the international standards of mediation as an alternative way of resolving legal disputes and substantiating the prospects of their implementation in Ukraine.

It is substantiated that the leading role in the formation of mediation standards is played by global and regional international organizations and unions, in particular, the United Nations, the Council of Europe, the European Union, the International Bank for Reconstruction and Development, the International Chamber of Commerce, the World Trade Organization, etc. Due to their normative and organizational activities, these entities have developed a number of leading and effective mediation standards, the implementation of which is still relevant for Ukraine. Considering the European integration intentions of Ukraine, the implementation of the standards of the Council of Europe and taking into account the experience and standards of mediation formed by the European Union are particularly relevant.

International standards of mediation should be conditionally divided into two groups: 1) those related to the professional activity of mediation: professionalism of the mediator, experience, independence, neutrality and objectivity, responsibility of the mediator; 2) those related to the procedure and consequences of mediation: initiation of mediation by the parties or an authorized body, contractual grounds for conducting it, confidentiality, quality of mediation, guarantee of legal protection regardless of the conduct of mediation, clarity of the procedure and consequences of mediation for the parties, honesty of the mediation process, obligation of

the decision made for the parties, payment of the mediator's services, etc.

Standards related to ensuring the quality of mediation in Ukraine require implementation into the current legislation on mediation. The legislation does not define effective, simple and effective mechanisms for monitoring the quality of mediation. In particular, the possibility of bringing the mediator to civil, administrative, and criminal liability is determined. But there are actually no grounds for such responsibility in the industry legislation, which creates a gap.

Key words: mediation, international standards, rule of law, European integration, legal dispute

Постановка проблеми. Медіація є компромісним, керованим сторонами підхід до вирішення правового спору. Це ефективний і рентабельний процес, метою якого є досягнення взаємоприйнятних рішень для обох сторін. На від судового вирішення спору, медіація дозволяє зберегти, а інколи навіть покращити відносини сторін. Саме це обумовлює її популярність і затребуваність у сучасному світі.

Медіація як спосіб вирішення правових спорів вперше за період незалежності в Україні отримала правове визнання. Підхід до інституціоналізації медіації в Україні характеризується комплексністю, апробованістю і лібералізмом, але не у повній мірі враховує провідні досягнення міжнародного співтовариства у цій сфері.

Україна, що обрала євроінтеграцію основним зовнішньополітичним курсом не може ігнорувати глобальні та регіональні процеси і тенденції у правовій сфері. Гармонізація національного законодавства та його приведення у відповідність до міжнародно-правових актів у сфері медіації гарантує органічний і послідовний розвиток цього інституту в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інститут медіації та його розвиток як альтернативного способу вирішення правових спорів привертає увагу вітчизняних вчених-правників вже тривалий час. Наукові дослідження медіації в незалежній Україні проводяться понад 25 років. За цей тривалий час з'явилися теоретико-правові, конституційно-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові та кримінально-правові наукові розвідки, присвячені медіації. Їх автори – провідні вітчизняні вчені та медиатори-практики: А. Анцупов, Р. Аракелян, А. Біцай, Д. Давиденко, В. Землянська, Н. Грень, С. Калашникова, Р. Коваль, Н. Крестовська, Ж. Мандриченко, Н. Нестор, Н. Осіпова, Л. Панова, Л. Романадзе, В. Саранюк, О. Соловійова та ін. Міжнародні стандарти медіації стали предметом наукової уваги таких вчених, як А. Виприцький, Б. Кирдан, Т. Кириченко, Л. Логуш, Р. Луцький, Л. Махова, Т. Подковенко, А. Філіпова, Т. Фо-

міна, В. Яковлев та ін. Але дослідження міжнародних стандартів медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів актуалізуються в результаті прийняття Закону України «Про медіацію».

Метою статті є характеристика міжнародних стандартів медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів та обґрунтування перспектив їх імплементації в Україні у світлі євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Як показує світова практика, будь-яка демократична країна, що шукає шляхів задоволення всезростаючого попиту суспільства на ефективну і неупереджену систему правосуддя, має створити повноцінний комплекс різноманітних дієвих процедур врегулювання спорів [1, с. 52]. Медіація як альтернативний спосіб вирішення правових спорів розвивається в демократичних, соціально-правових державах, що тримають курс на примноження методів, способів і форм забезпечення інтересів суспільства.

Медіація в її сучасному розумінні почала свій розвиток у другій половині ХХ ст., насамперед у країнах англо-саксонського права – США, Австралії, Великобританії, після чого поширилася і в Європі. Джерелом медіації в США стали трудові спори. Медіація в США – це добровільний процес, в якому медіатор допомагає конфліктним сторонам добровільно врегулювати ситуацію. У центрі уваги медіації – міжособистісні аспекти переговорів. Поширенню медіації як альтернативного засобу врегулювання спорів у США і в усьому світі передували проблеми судової системи, які загострилися ще 1976 р. [2, с. 242-243]. Саме в США сформувалась провідна практика, традиції та стандарти медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів, які згодом набули визнання і поширення у світі.

Міжнародно-правовими стандартами у сфері альтернативного вирішення спорів називають закріплені у міжнародно-правових актах загальноприйняті норми, які визначають базові поняття, що мають юридичне значення у цій сфері, а також зразки (моделі) поведінки суб'єктів у відносинах з альтернативного вирішення спорів. Вони визначають зміст термінів «медіація», «арбітраж» та їх ключові принципи, встановлюють загальні рамки процедури медіації або арбітражного розгляду спору, визначають статус медіатора чи арбітра, стосуються змісту або форми угод, які укладаються у сфері альтернативного вирішення спорів тощо [3, с. 85.]. У формуванні стандартів медіації провідну роль відіграють глобальні та регіональні міжнародні організації та союзи, зокрема, Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, Міжнародний банк реконструкції та роз-

виту, Міжнародна торгова палата, Світова організація торгівлі та ін. Через свою нормотворчу та організаційну діяльність вказані суб'єкти на працювали низку провідних і дієвих стандартів медіації, імплементація яких, досі є актуальною для України.

ООН вперше присвятила увагу медіацію в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 40/33 (Пекінських правила) від 29.11.1985 р. та Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 40/34 «Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» від 29.11.1985 р. Але ключовим став Погоджувальний регламент ЮНСІТРАЛ від 04.12.1980 р. та Типовий закон ЮНСІТРАЛ від 19.11.2002 р. про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру, які стали чи не першими документами ООН, які закріпили стандарти медіації.

Модельний Закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну примирну процедуру був взятий за основу для національного законодавства щодо медіації 26 країнами світу, а «Принципи для організацій, які забезпечують проведення медіації», які були створені в 2002 р. світовими лідерами у сфері медіації, відтворюють найкращу світову практику в цій галузі [4; 5, с. 223]. Вказаними документами закріплено наступні стандарти і принципи медіації: договірні підстави проведення (ст. 4); конфіденційність (ст. 8-9); професіоналізм медіатора/арбітра (ст. 12); обов'язковість прийнятого рішення для сторін (ст. 14).

Характеризуючи сучасний етап розвитку медіації в Європі, варто наголосити, що з кінця 90-х років минулого століття починається активна пропаганда та просування ідеї альтернативних методів вирішення спорів у цілому та медіації зокрема. Провідну роль у цьому процесі зіграли Рада Європи та Європейський Союз. Причому, якщо у першому випадку в основному йшлося про забезпечення прав людини завдяки покращенню доступу до правосуддя, то в другому до цієї мети додається ще й завдання забезпечити належне функціонування внутрішнього ринку [6, с. 66]. Здобув великої прихильності рух із запровадження медіації, про що свідчить значна кількість міжнародних інструментів Європейського співтовариства та Ради Європи. Україні варто враховувати позитивний досвід європейських країн в аспекті широких можливостей альтернативних способів вирішення спорів, особливо медіації. Це шлях до зниження соціальної напруги, порозуміння та консенсусу в різних сферах суспільного життя [1, с. 52]. Враховуючи євроінтеграційні наміри України, особливо актуальними є імплементація саме стандартів Ради Європи та врахування досвіду і стандартів медіації, сформованих Європейським Союзом.

Рада Європи активно підтримує розвиток позасудових альтернативних способів вирішен-

ня правових спорів. Так, медіації присвячені наступні рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам: Рекомендації № R (85) 11 «Про становище потерпілого в сфері кримінального права і процесу» від 28.06.1985 р.; Рекомендації № I (87) 18 «Про спрощення кримінального правосуддя» від 17.09.1987 р.; Рекомендації № R (87) 20 «Про реакцію громадськості на правопорушення неповнолітніх» від 17.09.1987 р.; Рекомендації № R (87) 21 «Про підтримку потерпілих і про попередження віктимізації» від 17.09.1987 р.; Рекомендації № R (98) 1 «Про сімейну медіацію» від 21.01.1998 р.; Рекомендації № R (99) 19 «Про медіацію в кримінальному процесі» від 15.09.1999 р.; Рекомендації № 17ЕС (2001) 9 «Про альтернативний судовому розгляду механізм вирішення спору між адміністративними органами влади та приватними особами» від 05.09.2001 р.; Рекомендації № R (2002) 10 «Про медіацію в цивільному процесі» від 18.09.2002 р. та ін.

Країни ЄС визнали, що медіація може стати частиною судових процедур і застосовуватися позасудовим порядком [2, с. 245]. Розвиток медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів в ЄС визнано пріоритетом на високому політичному рівні.

Європейська Рада на своєму засіданні 15 і 16 жовтня 1999 року (м. Темпере, Фінляндія) закликала держави-члени до запровадження альтернативних позасудових процедур. У травні 2000 року Рада прийняла Висновки про альтернативні методи врегулювання спорів за цивільним і комерційним законодавством, зазначивши, що встановлення основних засад в цій сфері є важливим кроком на шляху сприяння належному розвитку та функціонуванню позасудових процедур для врегулювання спорів у цивільних та комерційних справах з метою спрощення і покращення доступу до правосуддя. У квітні 2002 року Комісія представила Зелений Документ про альтернативне розв'язання спорів у цивільному та комерційному праві, ініціювавши широкі консультації щодо заходів стимулювання використання медіації [7; 8]. Основоположним нормативно-правовим актом з питань медіації у ЄС стала Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС № 2008/52/ЄС «Про певні аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» від 21.05.2008 р.

Ключовими стандартами медіації, які закріплює Директива № 2008/52/ЄС є: ініціювання медіації або самими сторонами або у результаті пропозиції чи розпорядження суду; якість медіації та ефективність механізмів контролю за її якістю; професійне навчання медіаторів та підвищення їх кваліфікації; конфіденційність; гарантування судового захисту та ін. [7]. В детективі зроблено особливий акцент на якості медіації та на питаннях її гарантування.

Сфера професійної медіації в ЄС характеризується саморегулюванням, через її лібералізм, динамічність і відкритість до змін. Професійні спілки медіаторів напрацьовують власні професійні та етичні стандарти, які впливають на інститут медіації на публічно-правовому рівні.

Зокрема, результатом активізму ініціативної групи посередників-практиків та за підтримки Європейської Комісії під час конференції в Брюсселі від 02.06.2004 р був прийнятий Європейський кодекс поведінки для медіаторів (European Code of Conduct for Mediators) [9]. Серед стандартів, які закріплює кодекс: 1) щодо професії медіатора: компетентність та досвідченість, незалежність, нейтралітет та об'єктивність медіатора; 2) щодо процедури медіації: конфіденційність, зрозумілість процедури та наслідків медіації для сторін, чесність процесу медіації, оплатність послуг медіатора та ін.

Сьогодні класичні сфери суспільних відносин, які традиційно перебували у сфері національних юрисдикцій окремих держав (податкові, сімейні, відносини власності), поступово зазнають усе більшого впливу міжнародних норм та принципів, змінюються у відповідності з останніми. Національна правова система сучасної держави, що є активним учасником міжнародного співробітництва, навряд чи може залишатися осторонь процесів гармонізації та уніфікації правових норм, в яких ключову роль відіграють саме міжнародно-правові стандарти. Сучасним дослідникам проблем правового регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин в Україні не складно пояснити причини, чому вони звертають свою увагу на тематику міжнародних стандартів правового регулювання, намагаються дослідити їх та порівняти зі стандартами, що закріплені національним законодавством [3, с. 85; 14, с. 90]. Україна як країна європейського континенту, що перебуває у процесі інтеграції в правовий простір ЄС [13, с. 4] на пріоритетне місце має ставити саме європейські стандарти медіації, зокрема розроблені як в результаті міждержавної співпраці, так і в результаті активізму інституцій громадянського суспільства.

В 2021 році інститут медіації вперше отримав системне правове забезпечення на рівні закону – Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. Спроектований провідними професійними спілками медіаторів України вказаний Закон втілює найкращий досвід та стандарти медіації, які протягом 25-ти років розвивались в Україні.

У ст. 4 Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. принципами медіації визначено: проведення за взаємною згодою сторін, добровільність, конфіденційність, нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [10]. Крім того, до стандартів медіації слід віднести і

професійну підготовку медіаторів (ст. 9), вимоги щодо професійної етики (ст. 13), відповідальність медіатора (ст. 15) та ін.

Законодавче закріплення медіації мало б забезпечити приведення чинного в Україні законодавства щодо альтернативного вирішення спорів у відповідність до стандартів ЄС та імплементації норми ст. 5 Директиви 2008/52/ЄС у національне законодавство України, що створило б умови для роботи медіаторів в єдиному європейському правовому просторі та сприяло розвитку інституту медіації в Україні [7; 5, с. 224]. Але слід констатувати, що не всі міжнародні та європейські стандарти враховані у чинному Законі України «Про медіацію». Перш за все ті, що стосуються механізму гарантування якості медіації.

Якість надання правових послуг, в тому числі медіації з вирішення правових спорів є гарантією принципу верховенства права [11, с. 415; 12, с. 225]. Законодавством не визначено ефективних, простих і дієвих механізмів контролю за якістю медіації. Зокрема, визначено можливість притягнення медіатора до цивільно-правової, адміністративної, кримінальної відповідальності. Але фактично відсутні підстави такої відповідальності у галузевому законодавстві, що утворює прогалину.

Крім того, у разі недотримання норм професійної етики, медіатор може нести відповідальність, визначену статутом або положенням об'єднання медіаторів, членом якого він є. При цьому, відсутні реальні дієві гарантії ефективного впливу таких об'єднань у разі допущення медіатором етичних стандартів.

Висновки. У формуванні стандартів медіації провідну роль відіграють глобальні та регіональні міжнародні організації та союзи, зокрема, Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна торгова палата, Світова організація торгівлі та ін. Через свою нормотворчу та організаційну діяльність вказані суб'єкти напрацьовували низку провідних і дієвих стандартів медіації, імплементація яких, досі є актуальною для України. Враховуючи євроінтеграційні наміри України, особливі актуальними є імплементація саме стандартів Ради Європи та врахування досвіду і стандартів медіації, сформованих Європейським Союзом.

Міжнародні стандарти медіації слід умовно поділяти на дві групи: 1) ті, що стосуються професійної діяльності медіації: професіоналізм медіатора, досвідченість, незалежність, нейтралітет та об'єктивність, відповідальність медіатора; 2) ті, що стосуються процедури та наслідків медіації: ініціювання медіації сторонами або уповноваженим органом, договірні підстави проведення, конфіденційність, якість медіації,

гарантування судового захисту незалежно від проведення медіації, зрозумілість процедури та наслідків медіації для сторін, чесність процесу медіації, обов'язковість прийнятого рішення для сторін, оплатність послуг медіатора та ін.

Потребують імплементації в чинне законодавство про медіацію стандарти, що стосуються забезпечення якості медіації в Україні. Це є умовою приведення інституту медіації до стандартів і принципів альтернативного вирішення правових спорів у Європейському Союзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Подковенко Т. Медіація: міжнародно-правові стандарти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 4 (12). С. 47–54.
2. Махова Л.О., Виприцька А.О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 5/2. С. 241–247.
3. Яковлев В.В. Міжнародно-правові стандарти у сфері альтернативного вирішення спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 85–88.
4. Принципи для організацій, які забезпечують проведення медіації: Модельний Закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну примирну процедуру» від 2002 р. URL: <http://www.cpradr.org/RulesCaseServices/CPRRules/PrinciplesforAD RProviderOrganizations.aspx>.
5. Логуш Л. Міжнародна практика застосування медіації в діяльності юридичних клінік в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2021. №6. С. 221–227.
6. Огренчук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 213 с.
7. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: Директива Європейського парламенту та Ради № 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р. URL: <http://ccg.org.ua/bulletin/Articles/04%2812%29/04-/aKOTNia4cni zasadyA20401.pdf>.
8. Філіппова А.О. Міжнародні стандарти застосування медіації при вирішенні господарських спорів. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13268/Filippova_Mizhnarodni_standarty_zastosuvannya.pdf?sequence=1.
9. Європейський кодекс поведінки для медіаторів від 02.06.2004 р. URL: <https://mediation-eurasia.pro/wp-content/uploads/2018/04/evropejskij-kodeks-povedenija-dlja-mediatorov.pdf>.
10. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 5.
11. Nalyvaiko L., Chepik-Trehubenko O. Application of the principle of the rule of law international and national courts. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 4. (48). P. 413 419.
12. Minakova Ye, Nalyvaiko I. Application of mediation in the resolution of public legal disputes with the participation of local governments. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (47). С. 223 227.
13. Beschastnyi V., Shkliar S., Fomenko A., Obushenko N., Nalyvaiko L. Place of court precedent in the system of law of the European Union and in the system of law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. № 22 (6). С. 1 6.
14. Наливайко Л.П., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.